

ТИЛ ЎРГАНУВЧИЛАРИНИ ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ЎҚИБ ТУШУНИШГА ЎРГАТИШ

Отабоев Оғабек Давронбоевич

Урганч Давлат Университети

Хорижий филология факультети талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада энди янги тил ўрганишни бошлаган мактаб ўқувчилари ва мустақил тилни ўрганишни бошлаганлар учун ўқиб тушунишни ўргатишда жуда яхши тавсия ва маълумотлар берилган.

Калит сўзлар. Ўқиб тушуниш, матн, матн билан ишлаш, лексик бирликлар, бирикмалар

Ўқишга, ўқиб тушунишга ўргатиш ёзма шаклдаги ахборотни ўқиб идрок этишни кўзда тутиб, нутқ фаолиятига ўргатишнинг таркибий қисмларидан биридир. Ўқиб тушунишга ўргатиш, фикрни ёзма баён қилишга ўргатиш, нутқни тинглаб тушуниш сингари рецептив (қабул қилиб олинган) нутқ фаолияти ҳисобланади, лекин нутқни тинглаб тушунишдан фарқли ўлароқ, ўқувчи ахборотни кўриш сезгиси орқали, ҳарфлар коди ёрдамида қабул қилиб олади. Ўқиш пайтида кўриш, ёзиш ва нутқ ҳаракат сезгилари ўртасида бевосита алоқа пайдо бўлади. Одатда ўқишга ўргатиш деганда ҳарфий белгиларда ифодаланган нутқ ахборотини идрок этиш, унинг мазмунини тушуниш жараёни кўзда тutilади .

Хорижий тилда битилган матнни ўқиб тушунишда уч жараён амалга оширилади:

1) Ҳарфлар товушларга айлантиради.

2) Товушлар маълум бир ахборотни англатади.

3) Ахборот мулоқатга айланади. Бу жараённинг биринчиси ёзма матнни ўқиб идрок этилишига, иккинчиси матндаги ахборот маъносини тушунишга, учинчиси матнни ўқиётган шахс руҳий ҳолатида кечадиган ўзгариш, муносабат билдириш, бу орқали ўз фикрини ифодалашга туртки бериши билан характерланади.

Ўқиб тушунишга ўргатишда ўқувчиларга матн мазмунини тушуниш ва ўқиш техникасига ўргатиш кўзда тutilади. Матндаги ахборотни ўзлаштириш, яъни ўқиб тушунишга ўргатиш овоз чиқармай ўқиш, яъни ичида ўқиш орқали ва матндаги ахборотни ўзгаларга етказиш мақсадида овоз чиқариб ўқиш орқали амалга оширилади. Овоз

чиқармай ўқилганда ҳам нутқни идрок қилиш, яъни ички нутқ, ахборотни қабул қилиш жараёни содир бўлади. Бу ҳодиса ўқиш турларига ўргатишнинг методик системасини яратишни кўзда тутди.

Кейинги йилларда нашр қилинаётган методик адабиётларда ўқиб тушунишга ўргатиш мулоқатга, фикр алмашувга ўргатишнинг муҳим воситаси сифатида талқин қилинмоқдаки, энди матнни фақат ўқишга ўргатиш эмас, ахборотни ўқиб тушуниш, унга муносабат билдиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Маълумки ўқишга, ҳарфларни тўғри талаффуз қилиб гап ясашга ўргатиш ҳорижий тилларга ўргатишнинг дастлабки босқичидан (5- синфдан) бошланади. Бу ўринда ўқишга ўргатиш талаффуз-га, грамматикага, гапиришга ўргатиш каби нутқ фаолиятининг таркибий-қисмлари билан чамбарчас боғланиб кетганлигини кўрамиз. Шундай бўлсада, фонетик курсдан кейин 5 - синфданоқ дарсликка ўқиб тушунишга оид, нисбатан кичик ҳажмли матнлар киритилганки, бу ўқиб тушунишга ўргатишни хорижий тилга ўргатишнинг биринчи босқичиданоқ бошлаш мумкинлигини кўрсатади. Агар овоз чиқариб ўқиш бошланғич синфларда ўқиб тушунишга ўргатиш таълим жараёнининг камроқ қисмини ташкил қилса, 7- синфлардан бошлаб ўқиб тушунишга ўргатиш уйда ўлиш сифатида алоҳида аспект қилиб белгиланиши мумкин.

Ўқиб тушунишга ўргатишни методик система сифатида қуйидагича тасаввур қилиш мумкин:

1. Товушларни фарқлаб ўқишга ўргатиш;
2. Лексик бирликларни маъносини ўзлаштириб, ўқишга ўргатиш;
3. Жумлалар ифодалаган ахборотни тушуниб, ўқишга ўргатиш;
4. Матнлар ифодалаган умумий маънони тушуниб, ўқишга ўргатиш.

Бу жараён албатта талаффузга, гапиришга, эшитиб тушунишга ўргатиш билан комплекс равишда боғлаб ташкил қилинади. Чунки талаффузга, янги лексикага, грамматик қоидага, гапиришга, эшитиб тушунишга ўргатмасдан, ўқиб тушунишга ўргатиш мумкин эмас. Шу сабабли маълум мавзунини ўргатишда дастлаб янги сўзларни талаффузи, англаган маъноси, унинг грамматик расмийлаштирилиши, оғзаки нутқда ишлатилиши, яъни гапиришдаги ўрни, эшитиб тушунилишидан кейин ўқиб тушунилишга киришилади. Бу тил материали бўйича шаклландирган малакаларни маълум бир тизимга солган ҳолда шакллантирилишига ёрдам беради.

Матнни бошдан охиригача таржима қилишга ўргатиш, ўқиб тушунишга ўргатиш эмас, таржима қилишга ўргатишдир. Бу луғатга

қараш, гап тузиш каби мураккаб жараёни ўз ичига олади. Ўқиб тушунишга ўргатиш эса, уни ўқиш жараёнининг ўзидаёқ идрок қилиш, ахборотни тушунишга ўргатадиган жараёндир. Матнни такрор – такрор ўқитиб, ҳар сафар алоҳида топшириқ бериш мумкин. Матнни тўла тушуниб ўлиш учун матн олди машъларини ташкил қилиш лозим. Матнни овоз чиқариб ўқиш эса таълимнинг дастлабки босқичида ўқиш техникасига ўргатиш жараёнида бажарилади. Асосий мақсад матндан ахборот олиш бўлганлиги учун матнни ўқувчилар ичида ўқисалар ҳам бўлади.

Ўқиб тушуниш жараёнида матн таҳлилига ҳожат йўқ, чунки бундай методик тадбир матнгача қилинадиган машқлар жараёнида ташкил қилинади, ёки мактаб шароитида матн таҳлили амалиётини қўлламаслик керак. Нотаниш сўзларни эса контекст ичида фаҳмлаб олишга ўргатиш муҳимдир. Ахборот олишдаги қийинчиликлар матнни ўқиш жараёнида контекст ёрдамида бартараф қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Елухина Н. В., Тихомирова Е. В. Контроль устного неофициального общения на иностранном языке. ИЯШ, 1998, №2, с. 14.
2. Контроль речевых умений в обучении иностранным языкам. под ред. Проф. В. С. Цетлин. – М:1970.
3. Контроль в обучении иностранным языкам в среднем школе. (Сб. статей под ред. В. А. Слободчикова). – М:1986 ( ) т